

NƏSİMİNİN FARSÇA “DİVAN”ININ ÖZƏLLİKLƏRİ

Şəfaq Əlibəyli,
filologiya elmləri doktoru

*Farsca da gözəldir sözün səhəbatın,
Sığarmı bir dilə söz məhəbbətin?*

Klassiklərimizin farsdillli “Divan”larından söz açanda qəlbimdə bu misralar səslənir. Onların Tanrıya, bəşər övladına, söz qüdrətinə olan məhəbbəti bir dilə sığarmı? Bəlkə, elə bu səbəbdəndir ki, bizə söz incisindən zəngin miras qoymuş Nəsimi də klassik ədəbiyyatımızın bir çox unudulmaz nümayəndələri kimi, müsəlman Şərqiyyənin poeziya dili – şeir səsi olan şirin və xoşahəng fars dilinə müraciət edib.

Nəsimi poeziyası farsca da öz təzahürünü taparaq şairin bədii dərkinin inikasına çevrilmiş, həmin dildəki hərf, söz, ahəng, ifadə, söz düzümü şeir zövqünə yatacaq onun üslubunun tərkib hissəsi olmuşdur.

Dahi şairin fars dilində yaradıcılığını həm məzmun, həm dil, həm də üslub baxımından araşdırmadan, Şərq söz sənətindən necə istifadə etməsi haqqda tam fikir söyləmək mümkün deyil. Nəsiminin yüksək söz sənətkarlığının bütövlükdə dərk üçün onun müraciət etdiyi dillərdəki, eləcə də fars dilində olan söz duyumunun, üslubunun tədqiqi vacibdir. Həmin dildə sabit bir sistem təşkil edən şeir dilinə nəzər salınmalı, qrammatik kateqoriyaların şeir qələmində bədii-estetik vasitələrə necə çevrilməsi, fars dilinin sintaktik imkanlarından necə bəhrələnməsi izlənilməlidir. Nəsiminin farsca “Divan”ı farsdillli şeir tarixində ilk hürufi “Divan”ıdır. “Divan”da İraq səpkisinin xüsusiyyətləri özünü göstərir. Eşq tərənnümü, irfani məzmunlar, fəraq təlaş, könül dünyasına nüfuz, islam maarifinə diqqət, məşuq məqamının yüksəkliyi, elmə qiymət kimi xüsusiyyətlər əsərin məzmununda aparıcı məqamlardandır. Şeir dəfələrlə “Divan”da Fəzlullahı anmış, on iki imamı, hz. Əlini vəsf etmişdir. Həcmcə anadillli “Divan”ı kimi böyük olan bu topludakı şeirlər yığcamlığı ilə də fərqlənir. “Divan”da məsnəvi, qita, qəzəl, tərəcibənd, müstəzad, rübai və s. kimi janrlarda şeirlər yer alıb.

Şairin farsca “Divan”ı müxtəlif illərdə tam, bəzən də ixtisarla İs-

tanbulda, Tehrandə, Bakıda Salman Mümtaz, Rüstəm Əliyev, Həmid Məmmədzadə, Qulamhüseyn Bəqdeli, Seyid Əli Salehi (کسرو سید صالحی) (“Simurq kül gecəsində”) adı ilə), Pərviz Abbasi Dəkani, Yədulla Cəlalî Pəndəri tərəfindən nəşr edilmişdir. Nəsiminin farsca “Divan”ı ilk dəfə İstanbulda daş basma üslu ilə 1843-cü ildə, yenidən 1880-ci ildə çap olunub (5). Mövlana deyir: “Qurandan Xudanın ətri gəlir, hədislərdən Mustafanın, bizim kəlamlarımızdan da öz ətrimiz gəlir”. Eləcə də Nəsiminin farsca “Divan”ında onun öz ətri, öz səsi var. Farsca “Divan”da Nəsimi sələflərinin: Əttar, Nizami və Mövlana nəzminin əks-sədası duyulur.

“Divan”da şairinə təvazökarlıq ilə poetik bir qürur vəhdəti seziilir. Nəsiminin Nizamini andığı misralarda həmin şairinə təvazökarlıq özünü göstərir. Gözündən incitək gözyaşı tökən Nəsimi bu incilərin Nizami incilərinə çatana qədər axacağına işarə edərək deyir:

تا چشم نسیمی ز غمت لولو بلر

(1, 112) گوهر نظم سرشکت بنظامی نرسید

(Nəsiminin gözü sənin qəminlə inci saçmadıqca / Gözyaşı nəzminin incisi Nizamiyə çatmadı).

Növbəti beytdə isə şairin poetik qüruru aydın seziilir:

جان پرورد هر نفس از بوی روح بخش

در مجلس که شعر نسیمی ادا کنندش

(1, 88)

(Hər nəfəs ruh bəxş edən atırdən canlanar / O məclisdə ki, Nəsimi şeiri səslənir).

Əsərin bəzi linqvopoetik özəllikləri üzərində durmaq istədik:

1. Üslub nəfisliyini müəyyən edən əsas amil söz seçimidir.

(Zülfünün gözəl kəkili Rəhman surəsi və Ərşdir / Gözünün işvəli qəmqəsi "Ümmül-kitab"ın mənasıdır).

Bu beytdə də yalnız Nəsimi nəzminə mənsub, "Qurani-Kərim" mətnindən bəhrələnən, nadir bənzətmələri izləmək mümkündür. "Divan"da belə bənzətmələrin zənginliyi əsərin əsas üslub özəlliklərindəndir. Təqdim edəcəyimiz növbəti beytin hər misrasında şair "Qurani-Kərim" mətninə müraciət etmiş, poetik bənzətmələr yaratmışdır:

عروة الوثقى كه حارف خواندش حبل المتين

سوره والويل زلف آيت گيسوى اوست

(1, 73)

(Arifin özünə həblül-mətin dediyi ürvətül vüsğa / Ayəti onun saçı, əl-Leyl surəsi onun hörükələri).

"Divan"da bir çox peyğəmbərlərin adı çəkilmişdir. Hz. Adəm, Nuh, İbrahim, Musa, Yunus, Yusif, Süleyman bu qəbildəndir. Bu adlarla bağlı beytlər mütləq "təlmih" poetik fiquruna nüfuz edir, müəyyən dini, tarixi hadisə, rəvayət və dastanlara işarə vurur. Məsələn, aşağıdakı beytdə quşların dilini bilən Süleyman peyğəmbərə, Həml surəsində adı çəkilən hüdhüdə işarə vardır.

مرا تا هدهد دل شد رسول نامه عشقت

ز آصف بسته ام صفها سليمانم بجان تو

(1, 278)

(Könül hüdhüdü sənin eşq məktubunun elçisi olduğu üçün / Asəfə saflar düzmüşəm, Süleymanın canına and olsun).

"Divan"da "Qurani-Kərim"dən söz və ifadələrlə yanaşı, müxtəlif mövzular da poetik şəkli alır. Biri, işlənmə təzliyi ilə seçilən Qiyamat mövzusu. Şair yarıq qara zülfünə işarə ilə deyir:

من گنج لامکانم در لامکان ننگم

برتر ز جسم و جانم در جسم و جان ننگم

(1, 218)

(Əlimi və ağ üzünü sənin zülfünün ucuna toxundurdu / Çünki Qiyamat günü bu qara nədən başqa heç nəyim yoxdur).

7. Farsca "Divan"da şairin türk "Divan"ı ilə səsleşən məqamlar əsərin özəlliklərindəndir. Şairin məşhur:

*Məndə siğar iki cahən, mən bu cahənə siğmazam,
Gövhəri laməkan mənəm, kövnu məkana siğmazam,
– mətləli qəzəlinin ahəng və məzmununu xatırladan farsca "Divan"dakı "Siğmaram" rədifli bir qəzələ nəzarə salaq.*

من سر کاف و نونم من بی چرا و چونم

خاموش ولا تحرک من در بیان ننگم

(236, 1)

(Mən qeyb aləminin xəzinəsiyəm, məkana siğmaram / Bədən və candan üstünəm, bədəna və cana siğmaram).

Qəzəllərin əksər qəfiyə daşıyan sözləri ortaqdır: can, güman, kan, bəhrü kan, neşan, zəman, bəyan, dəhan, zəban. Bu qəzəllər sanki bir-birini tamamlayır. Həmin qəfiyəli beytlərin məzmunu və poetik təşkilə də oxşardır. Məsələn:

*Ərşlə fərşu kafü nun məndə bulundu cümlə çün,
Kəs sözünüvü əbsəm ol, şərhü bayana siğmazam.*

من جانم ای نسیمی ، یعنی لم نعیمی

در کش زبان ز وصوم من در زبان ننگم

(1, 236)

(Mübahisəsiz, mən "kaf" və "nun"əm / Sus, sakit ol, mən bayana siğmazam).

Bəhs etdiyimiz qəzələrdə həm qəfiyə olan, lakin məzmunca fərqlənən beytlər də vardır. Belə beytlər, sanki bir-birinin davamıdır. Məsələn:

*Nar mənəm, şacər mənəm, arşə çıxan hacər mənəm,
Gör bu odun zabanəsin, mən bu zabanə siğmazam.*

من جانم ای نسیمی ، یعنی لم نعیمی

در کش زبان ز وصوم من در زبان ننگم

(1, 236)

(Ey, Nəsimi, mən canam. Yəni Nəiminin nəfəsi, / Mənim vəsfimi dilə gətirmə, mən dilə siğmaram).

Nəsiminin farsca "Divan"ı farsdilli şeirdə özəllikləri ilə seçilən bir əsərdir. "Əgər şair söz saltənətinə hakimliyi bacarmırsa, hövsələ ilə söz seçmək qabiliyyətinə malik deyilsə, köüllərə yol tapa bilməz" (6, 51). Nəsiminin farsca "Divan"ı köüllərə yol tapa bilən bir nəzmdir. ♦